

ספונטניות: טוב או רע?

סיפורם הטרגי של נדב ואביהוא בני אהרן מסופר בפרשתנו. יום חנוכת המשכן, יום שחכמינו אמרו עליו שה' שמח בו כמו ששמח בבריאת העולם - היה ליום של אסון במות השניים:

וַיִּקְחוּ בְנֵי אֶהֱרֹן נָדָב וָאֲבִיהוּא אִישׁ מִחֶתְתּוֹ וַיִּתְּנוּ כֶהֱן אֵשׁ וַיִּשְׂמוּ עָלֶיהָ קֶטֶרֶת וַיִּקְרְבוּ לִפְנֵי ה' אֵשׁ זָרָה אֲשֶׁר לֹא צִוָּה אֲתֶם. וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלִּפְנֵי ה' וַתֹּאכַל אוֹתָם וַיָּמָתוּ לִפְנֵי ה' (ויקרא י, א-ב).

חז"ל והמפרשים הציעו הסברים רבים לטיב חטאם של נדב ואביהוא. אבל ההסבר הפשוט ביותר, שהתורה עצמה נותנת כאן ובמקומות אחרים (במדבר ג, ד; כו, סא), הוא שהאחים פעלו ביוזמתם שלהם. הם עשו דבר שלא צוו לעשות. הם פעלו בספונטניות, אולי מתוך התלהבות בת הרגע, והקריבו "אש זרה". בעניינים שברוח, כנראה מסוכן לפעול בספונטניות.

האומנם? הרי משה פעל בספונטניות בנסיבות טעונות הרבה יותר, כאשר שבר את לוחות האבן בראותו את בני ישראל מתהוללים סביב עגל הזהב. לוחות העדות, חקוקים באצבע אלוהים, הם אולי העצמים הקדושים ביותר שהתקיימו אי פעם. ובכל זאת משה לא נענש על מעשהו. חז"ל אמרו שאף על פי

שיג ושיח - הרב יונתן זקס

שמשה פעל על דעת עצמו ולא התייעץ עם ה', ה' סמך ידיו על המעשה. רש"י מפנה אותנו אל הרגע ההוא בפירושו לפסוק האחרון בתורה, "וּלְכֹל הַיָּד הַחֲזָקָה וְלְכֹל הַמּוֹרָא הַגָּדוֹל אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה לְעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל" (דברים לד, יב):

"לעניני כל ישראל": נשאו לבו לשבור הלוחות לעיניהם, שנאמר "וְאֲשַׁבְּרֶם לְעֵינֵיכֶם" (דברים ט, יז); והסכימה דעת הקב"ה לדעתו, שנאמר "אֲשֶׁר שִׁבְרָתָ" (שמות לד, א): יישר כחך ששפרת.

מדוע הספונטניות מתקבלת בברכה מידי משה רבנו, אך לא מידי נדב ואביהוא? התשובה היא שנדב ואביהוא היו כוהנים, ומשה היה נביא. אלו הן שתי צורות שונות של מנהיגות דתית. הן כרוכות במשימות שונות, ברגישויות שונות, וגם לגישות שונות כלפי הזמן.

הכוהן עובד את ה' בדרך שאינה משתנה עם הזמן (כמובן, כל עוד המקדש עומד על כנו). הנביא עובד את ה' בדרך המשתנה כל הזמן. כשהעם נתון לרפיון ולשאננות, הנביא מתריע מפני אסון קרב. כשהאסון מגיע והעם נתון במעמקי הייאוש, הנביא מציע לו נחמה ותקווה.

מילותיו של הכוהן קבועות. הכוהנים מברכים את העם באותן מילים שבהן בירכוהו בימי משה ואהרן. אבל המילים שבפי הנביא לעולם אינן חוזרות. כמאמר חז"ל, "אין שני נביאים מתנבאים בסגנון אחר" (סנהדרין פט ע"א).

כללו של דבר, הספונטניות היא ממהותו של הנביא - אבל לכוהן המשמש בקודש היא לחלוטין בלתי הולמת. מה פשר

ההבדל? הרי הכוהן והנביא עובדים אותו אל. התורה נוקטת כאן מעין תחבולה שאנו שבנו והמצאנו רק לאחרונה, בצורה שונה משהו.

הצליל הסטריאופוני - צליל המגיע משני מקולים שונים - פותח בשנות השלושים כדי ליצור תחושת שמע מרחבית. בשנות החמישים פותח הקולנוע התלת-ממדי כדי להעניק לראייה את מה שהסטריאו העניק לשמיעה. גם הוא מבוסס על צילום משתי זוויות ראייה, שונות מעט. חוקרי המוח מנסים להבין זה כמאה ושישים שנה - החל בעבודתו של פייר ברוקה, ועד סורקי ה־MRI וה־PET של זמננו - כיצד המוח שלנו, המחולק לשתי המיספרות, מאפשר לנו להגיב לסביבתנו בצורה נכונה יותר משהיינו נוקטים לו היה המוח מקשה אחת. כדי לחוות את הממשות במלואה נדרשות שתי פרספקטיבות.

צמד הפרספקטיבות של הכוהן והנביא תואם לצמד הפרספקטיבות שהתורה מספרת בהן על הבריאה. בבראשית פרק א (עד פרק ב, פסוק ג), אנו שומעים את הקול הכוהני, המדגיש את הסדר, את המבנה, את ההבדלות ואת התחומים. סיפור הבריאה השני, המוצג מייד אחריו (ב, ד - ג, כד), אמור בקול נבואי, המדגיש גוונים וניואנסים ודינמיקה של יחסים בין-אישיים.

נתבונן נא בתחום נוסף שיש בו מתח מתמיד בין מבנה לבין ספונטניות: התפילה, ובייחוד תפילת העמידה. אנחנו יודעים שאחרי חורבן בית שני, רבן גמליאל ובית דינו ביבנה קבעו נוסח תקני לתפילת העמידה של ימי החול. בנוסח זה שמונה-עשרה ברכות (לאחר זמן נוספה עוד אחת), הנאמרות בסדר מדויק וקבוע (משנה, ברכות ד, ג).

אלא שלא הכול הסכימו. רבי יהושע סבר שיחידים יכולים לומר נוסח מקוצר של תפילת העמידה. לפי כמה פירושים, רבי אליעזר התנגד לגמרי לנוסח הקבוע, וגרס כי המתפלל צריך לחדש את תפילתו בכל יום (ירושלמי, ברכות ד).

נראה שמחלוקת זו מקבילה בדיוק למחלוקת אחרת, על מקורן של תפילות ימי החול:

איתמר [= נְאָמַר]: רבי יוסי ברכי [= בן רבי] חנינא אמר: תפלות אבות תקנום. רבי יהושע בן לוי אמר: תפלות כנגד תמידין תקנום (ברכות כו ע"ב).

על פי רבי יוסי ברכי חנינא, אברהם אבינו תיקן את תפילת שחרית, יצחק את מנחה, ויעקב את מעריב. לפי רבי יהושע בן לוי, תפילת שחרית תוקנה כנגד קורבן תמיד של בוקר, ותפילת מנחה כנגד תמיד של בין הערביים. לכאורה אין למחלוקת הזאת השלכות מעשיות - אך השלכות כאלו ישנן.

שכן אם התפילות תוקנו בידי האבות, מקורן נבואי. אם הן נועדו לשמש תחליף לקורבנות, כי אז מקורן כוהני. לכוהנים אסור לפעול בספונטניות, ואילו אצל הנביאים הספונטניות היא דרך חיים. מי שרואה את התפילה ככוהנית ידגיש את חשיבותו של הנוסח המדויק, כפי שעשה רבן גמליאל. מי שרואה אותה כנבואית יוקיר את הספונטניות וינסה לחדש בתפילתו כל יום, כפי שרבי אליעזר הובן בתלמוד ירושלמי.

המסורת יישרה את המחלוקת הזאת בדרך מאלפת. אנו אומרים כל תפילת-עמידה, בשחרית ובמנחה, פעמיים: פעם

ספונטניות: טוב או רע?

אחת כיחידים ובשקט, כמסורת הנביאים, ואז פעם שנייה בפומבי ובמשותף, באמצעות שליח הציבור, בחזרת הש"ץ - כמסורת הכוהנים המקריבים במקדש (וכך, קל להבין מדוע אין חזרת הש"ץ בתפילת מעריב: בשעות החשכה לא הוקרבו קורבנות). בתפילת הלחש מותר להוסיף מילים משלנו. בחזרת הש"ץ - לא. זאת, מפני שהנביאים פעלו בספונטניות, והכוהנים לא.

נדב ואביהוא טעו, לגודל האסון, בכך שהתנהגו כנביאים אף כי היו כוהנים ונדרשו לפעול פּמֶשְׁכֵן ככאלה. אבל אנחנו ירשנו את שתי המסורות, וטוב שכך, כי בלי מבנה לא הייתה ליהדות המשכיות, ובלוי ספונטניות חייה היו מתעפשים. האתגר הוא לשמור על האיזון בין השניים, ולא להניח לאחד לפלוש לתחומו של משנהו.

סביב שולחן השבת

- נסו לחשוב על זמנים שבהם הספונטניות חשובה בחייכם.
- לנוכח ה"התלהבות" שלא-במקומה של נדב ואביהוא, האם יש מקרים שבהם עלינו להתאפק בהבעת רגשותינו?
- באילו עוד מקרים בתורה הוקרבו קורבנות בצורה שהשתבשה?